

<https://helda.helsinki.fi>

Kulttuurin rajat, kääntämisen rajat : Kulttuurinsisäisen kääntämisen mahdollisuus ja luonne

Hartama-Heinonen, Ritva Leena Anneli

2017-04-20

Hartama-Heinonen , R L A 2017 , ' Kulttuurin rajat, kääntämisen rajat : Kulttuurinsisäisen
kääntämisen mahdollisuus ja luonne ' , MikaEL Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen
symposiumin verkkojulkaisu , Vuosikerta. 10 , Sivut 17-30 . <
<https://www.sktl.fi/liitto/seminaarit/mikael-verkkojulkaisu/arkisto-archive/mikael-vol-10-2017/> >

<http://hdl.handle.net/10138/309253>

unspecified
publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Kulttuurin rajat, kääntämisen rajat

Kulttuurinsisäisen kääntämisen mahdollisuus ja luonne

Ritva Hartama-Heinonen
Helsingin yliopisto

Abstract

While translation is usually conceived as interlingual and intercultural action, there are also intralingual and intracultural types of translation and potentially, even language- and culture-independent forms. This article proffers one approach to *intracultural translation*, examining its vague existence in Translation Studies, and charting its possible nature within one specific context. Intracultural translation is here argued to have a specific role in Finland with its two national languages, Finnish and Swedish, and a culture which the Finnish- and Swedish-speaking Finns share. The material discussed consists of the Swedish diary from 1909–1944 of the Finnish composer Jean Sibelius (2005) and its translation into Finnish (2015). What makes this diary translation-theoretically intriguing research material is that the published book contains not only the diary, but also an extensive commentary section – a metatext for readers in Finland and Sweden as well as an example of both rewriting and intralingual-intercultural translation. While the published diary thus addresses an audience in at least two countries and cultures, probably in all Nordic countries, its translation is in practice merely for Finland, thereby highlighting the specificity and constraints of interlingual-intracultural translation.

Keywords: Translation Studies, translating, intracultural translation, diary, Jean Sibelius

Avainsanat: käännöstiede, kääntäminen, kulttuurinsisäinen kääntäminen, päiväkirja, Jean Sibelius

1 Johdanto

Kääntämistä luonnehditaan sekä kieltenväliseksi että kulttuurienväliseksi toiminnaksi (ks. esim. Reiss & Vermeer 1986: 46). Luonnehdinnan periaatteellista osuvuutta tuskin voi kieltää, mutta väitteen perustaa ja kattavuutta voi silti miettiä: onko kyseessä kääntämisenä tunnetun ilmiön teoreettinen kuvaus, onko se empiirisesti, kuten induktiolla, suuresta havaintojoukosta tehty yleistys, tuossa aineistossa ilmennyt jonkinasteinen tendenssi vai peräti kääntämisen universaali eli jotakin **kaikkean** kääntämiseen soveltuvaa ja sitä rajaavaa? Luonnehdintaa voi testata edelleen esittämällä näkökulmaa vaihtavan jatkokysymyksen: koska on **kieltenvälistä** ja **kulttuurienvälistä** kääntämistä, millaista on puolestaan **kielensisäinen** tai **kulttuurinsisäinen** kääntäminen? Kysymyksen voi muokata tätäkin pidemmälle, vastakysymykseksi: koska on kieli- ja kulttuurisidonnaista

kääntämistä, onko olemassa myös kääntämistä, jossa (luonnollinen) kieli ja kulttuuri eivät ole vaikuttavina tekijöinä, onko siis **kielestä** tai **kulttuurista riippumatonta** kääntämistä? Näitä kysymyksiä pohtimalla itse kukin voi mielessään tutkia, mitä on valmis hyväksymään kääntämisen ja käännöksen määritelmäänsä tai mikä ehdottomasti kuuluu sen ulkopuolelle.

Ensimmäisen kysymyksen alkuosaan eli kielensisäisen kääntämisen mahdollisuuteen on käännöstieteellisestä kirjallisuudesta helposti löydettävissä myönteinen vastaus. Roman Jakobson (1966 [1959]: 233) otti jo lähes 60 vuotta sitten kantaa kääntämiseen ja sen kieltenvälisyyteen katsoessaan kieltenvälisen eli **interlingvaalisen** kääntämisen olevan **vain yksi** verbaalisten merkkien tulkinnan kolmesta tyypistä; kaksi muuta ovat **intralingvaalinen** ja **intersemioottinen** kääntäminen. Kannattaa silti huomata, että Jakobson antoi interlingvaaliselle kääntämiselle lisämääreen *translation proper*, varsinaisen kääntäminen, ja siten painotuksen, joka kiteyttää mielestäni edelleenkin vallalla olevan käsityksen kielen ensisijaisuudesta kääntämisessä.¹

Vaikka Jakobson, lingvisti ja semiootikko, lähti käännöstypologiassaan liikkeelle juuri **kielellisten merkkien** tulkinnasta, hänen ehdottamansa kaksi muuta kääntämisen lajia korostavat toisia, merkkiteoreettisia, аспектеja, vaikka koko ajan on kyse merkkien kääntämisestä. Saman kielen sisällä tapahtuva eli intralingvaalinen kääntäminen on samalla **merkkijärjestelmänsisäistä** kääntämistä, ja eri **merkkijärjestelmien välinen** eli intersemioottinen kääntäminen tuo esiin ei-kielellisten merkkijärjestelmien välisen kääntämisen mahdollisuuden ja siten luonnollisesta kielestä (ja kulttuurista) riippumattoman kääntämisen olemassaolon. Tämä jälkimmäinen seikka vastannee yllä esittämistäni kysymyksistä toiseen (ks. myös käsite *acultural communication*, joka Kaisa Kosken [2000: 85–86] mukaan kuvaa monikulttuurisen EU:n pyrkimystä häivyttää viestinnästä kulttuurispesifisyys, mikä näkyy sen käännöstoiminnassakin). Jakobsonin merkkeihin ja merkkijärjestelmiin perustuva luokittelu on saanut odotetusti vastakaikua semioottisen tutkimuksen piirissä, ja se kuuluu edelleenkin kääntämisen semiotiikan peruspilareihin. Myös käännöstutkimuksessa typologia on käytössä (ks. esim. Sütiste 2008: 292–294 ja Hartama-Heinonen 2008: 55–66), ja ilman että Jakobsonia erityisesti mainitaan, typologian relevanssia ovat tukeneet paitsi uudet tulkkausmuodot kirjoitus-tulkkaus ja kuvailutulkkaus, myös ohjelmatekstitys. Näiden yhteydessä kääntämisen merkkijärjestelmienväliseen luonteeseen viitataan kuitenkin toisilla termeillä, kuten **multimodaalinen**, **multisemioottinen** tai **intermodaalinen**.

Jos näkemys kääntämisen kieltenvälisestä ja **monikielisestä** luonteesta on tutkimuksen edetessä sekä laajentunut että nyansoitunut ja siten tullut todellisuudenmukaisemmaksi, kääntämisen kulttuurienvälistä tai **monikulttuurista** luonnetta käännöstutkijat eivät ole juurikaan käyneet kyseenalaistamaan tai problematisoimaan. Tarkastelun kohteena on ollut esimerkiksi kulttuurisen välimatkan vaikutus kääntämiseen ja käännösongelmien syntyyn (ks. esim. Nida 1964: 160–161 tai Nord 2005: 150, 175). Kulttuurin

¹ On myös kääntämistä (ja vastaavasti tutkimusta), jossa kieli on primaari, rajaava lähtökohta, kuten vähemmistökielille tai uhanalaisille kielille kääntämisessä (ks. esim. Itä-Suomen yliopiston projektit **Kontu** ja **Kiännä!**). Taustalla on samalla kulttuurin säilyttäminen, edistäminen ja elvyttäminen. Kielen ja kulttuurin erottaminen toisistaan ei aina ole kuitenkaan mielekästä, niin toisiinsa kietoutuneita ja toisiaan jatkuvasti muokkaavia ne ovat.

ja kulttuurierojen olemassaolo otetaan ilmeisesti annettuna, ja erojen ilmentymät (reaaliat, kulttuurisidonnaisuudet tai kulttuuritöyssyt) ja niihin liittyvät kääntäjien ratkaisut kiinnostavat tutkijoita edelleen.

Artikkelissani keskityn kuitenkin ensimmäisen kysymykseni jälkiosaan eli kulttuurinsisäiseen kääntämiseen ja sen luonteeseen, ja niihin on vaikeampi löytää tutkimuskirjallisuudesta tukea, kun kulttuurienvälisyys vaikuttaa olevan kieltenvälisessä kääntämisessä oletuslähtökohta.² Alamme arvostettu julkaisu *The Translator* esimerkiksi rajaa alanimekkeellään *Studies in Intercultural Communication* kohteensa ja käännöstutkimuksenkin kulttuurienväliseksi viestinnäksi, ja myös monet alan kongressit painottavat teemojensa termeillä *intercultural*, *crosscultural* ja *transcultural* kääntämisen kulttuurienvälisyyttä. Kulttuurin näkyminen kielensisäisessä tai intersemioottisessa kääntämisessä vaatii oman tarkastelunsa.

Kääntämisen kulttuurinsisäisyys eli **intrakulttuurisuus** ja sen erityispiirteiden tutkiminen on kuitenkin olennaista Suomessa, joka on virallisesti kaksikielinen ja jossa kieliparissa suomi ja ruotsi tehtävät käännökset voivat olla kulttuurinsisäisiä. Vaikka kumpikin kieli on laajassa katsannossa vähemmistökieli ja ruotsi suomeen nähden Suomessa vähemmistön kieli, ne ovat maassamme virallisia kieliä, kansalliskieliä, ja niiden asema on lainsäädännöllä turvattu. Intrakulttuurisuuden tutkimuksen tekevät tärkeäksi myös opetuksen tarpeet. Nykytilannetta kuvastaa erään opiskelijani huomio (ks. Hartama-Heinonen 2014: 122–123), että kääntämisen teorioissa käsitellään laajasti kulttuurin kääntämistä ja esimerkiksi sitä, miten eksplisiittistetään ja kotoutetaan, mutta ei sitä, mikä luonnehtii Suomen kaltaisessa kaksikielisessä kulttuurissa kääntämistä.³ Käännöstieteellä tulee olla annettavaa myös kieliparissa suomi ja ruotsi kääntämiselle ja sen opettamiselle Suomessa: tutkimuksella on pystyttävä kuvaamaan ja siten luotava mahdollisuudet ymmärtää niitä erityisvaatimuksia, joita maamme käännöskulttuuri asettaa käännösviestinnälle.

Suomen kielitilanteen erityisyydellä⁴ on historialliset juurensa ja kansalliskielten kääntämisellä taustansa nyky-Suomen kielioloissa. Suomen perustuslaki (11.6.1999/

² Käsite *intracultural translation* on käytössä käännöstieteessä, muttei siinä rajatussa merkityksessä, jonka haluan sille antaa: saman maan virallisten kielten välinen kääntäminen, jolloin niin alkuteksti kuin sen käännös edustavat samaa kulttuuria.

Samaan kulttuuriin kuuluminen on lähtökohtana myös André Lefeverellä ja Susan Bassnettilla (1995 [1990]: 8–10), mutta heille kulttuurinsisäinen samoin kuin kieltenvälinen kääntäminen on uudelleenkirjoittamista (*rewriting*), esimerkiksi jotakin toista kulttuuria edustavaa käännettyä tekstiä käsittelevä kommentaari, historia, lyhennelmä antologiassa, essee tai elokuva.

Kaisa Koskinen (2000: 85–88) taas viittaa termillä EU-kulttuurin ei-kansalliseen viestintään ja joko komission sisäiseen käyttöön tai muille EU-instituutioille tarkoitettuihin käännöksiin. Koskinen antaa tutkimuksessaan kuitenkin tukea omalle tutkimukselleni, kun hän huomauttaa, että toisin kun ajatellaan, kääntämisessä kielenvaihdos ei aina välttämättä sisällä kulttuurinvaihdosta. Esimerkkinä Koskinen mainitsee EU-käännökset, jotka tuotetaan ja kulutetaan samassa kulttuurikontekstissa.

³ Vaikka olin jo kauan sitten havainnut, ettei kulttuurinsisäistä kääntämistä ollut juurikaan tutkittu, opiskelijan huomiostaan lähettämä viesti oli lopullinen kimmoke tutkimukselleni *Att översätta tid och värld, att översätta Finland*, jota MikaEL10-artikkelini edistää.

⁴ Suomi ei tietenkään ole kielitilanteeltaan ainutlaatuinen. Euroopassa on neljä muutakin virallisesti kaksikielistä valtiota: Belgia, Irlanti, Luxemburg ja Sveitsi. Usean kielen hallinta on hyvin tavallista ja pelkästään äidinkielen osaaminen taas harvinaista. Suomen osalta on mainittava, että myös saamalla, romanikielellä ja viittomakielellä on oma vakiintunut ja tunnustettu erityisasemansa, ks. esim. saamen kielilaki (15.12.2003/1086) ja kielilain (6.6.2003/423) § 37 Hallituksen kertomus kielilainsäädännön

731, § 17 Oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin) takaa jokaiselle oikeuden käyttää viranomaisissa omaa kieltään, joko suomea tai ruotsia. Kielilaissa (6.6.2003/423) taas annetaan yksityiskohtaisia määräyksiä siitä, miten perustuslain tarkoittama oikeus kieleen turvataan esimerkiksi yksi- tai kaksikielisillä palveluilla, tulkkauksella ja käännöksillä. Vaikka ruotsilla ja vastaavasti myös suomella on kielellinen erikoisasema, kaikkea ei kuitenkaan käännetä: kielilaki (§ 32 Viranomaisten tiedottaminen) rajaa kansalliskielillä annettavaksi koko maassa ”yksilön hengen, terveyden ja turvallisuuden sekä omaisuuden ja ympäristön kannalta” olennaisen tiedon (ks. myös 3. mom.: ”tekstien julkaiseminen ei velvoita kääntämään niitä sellaisinaan”).

Lars Kleberg (1998: 18) on todennut Ruotsista, että se on paitsi maa jossa käännetään, myös maa jossa koko kulttuuri on käännettyä – näkökulma, joka Klebergin mukaan tulee muuttamaan myös ruotsalaista identiteettiä. Suomessa kulttuuri on varmasti yhtä lailla käännettyä niin konkreettisesti kuin abstraktisti ajateltuna, mutta sen lisäksi maassamme se mikä on ruotsin kielellä, on hyvin usein sille käännettyä, intrakulttuurisen kääntämisen tulosta; sama pätee suomeen, mutta erityisesti interkulttuurisen kääntämisen vuoksi.

Kulttuuria määrittävät artikkelissani konkreettiset valtion rajat ja sen historia, mutta kulttuuri tulee nähdä ennen kaikkea semioottiseksi tilaksi ja ulottuvuudeksi, eikä sitä **kulttuurisemioottisesti** tarkasteluna rajaa maantiede. Kulttuuria on se, minkä tunnemme omaksi ja merkitykselliseksi. Kulttuuri toimii varastona: kollektiivinen muisti antaa meille mahdollisuuden ymmärtää. Kulttuuria on se, mitä olemme halunneet ymmärtää ja minkä olemme kääntäneet ei-kulttuurista ja vieraasta omaan piiriimme kuuluvaksi. (Ks. Lotman 1990.)

2 Kulttuurinsisäisen kääntämisen näennäinen ongelmattomuus

Jos kääntämistä vaikeuttavia kulttuurieroja ei ole, niin kuin kansalliskieltemme välisessä kääntämisessä ei pitäisi Suomessa juurikaan olla, kääntämisen voi olettaa olevan vaivatonta. Kun yhteiskuntamme toimii ainakin periaatteessa kaksikielisesti, sanaston mahdolliset aukot täyttyvät nopeasti. Kaikkea käännetään koko ajan, eikä kyse ole pelkästään lainsäädäntömme velvoittamasta institutionaalisesta kääntämisestä, ja ilmiöt tulevat tutuiksi puolin ja toisin.

Olen jo aiemmin tarkastellut kulttuurinsisäistä kääntämistä ja sen mahdollista ongelmattomuutta nimenomaan suomalaisen käännöskulttuurin ilmiönä (Hartama-Heinonen 2014). Lähtökohtana on tuolloin tilanne, jossa on kaksi kieltä, mutta yksi, enemmän tai vähemmän yhteinen kulttuuri ja semiosfääri. Tutkimukseni osavastaus (mas. 120), mutta tietyllä tavalla oletuskin, oli, että Suomessa kieliparissa suomi ja ruotsi tapahtuvan kääntämisen mahdollinen tunnusmerkki on kulttuurinsisäisyys ja siitä johtuvat ongelmakohtien erilaiset painotukset. Tutkimusaineisto koostui neljästä suomenruotsalaisesta ja yhdestä ruotsinsuomalaisesta lähteestä, ja tarkasteltavana oli

soveltamisesta. Kanada mainitaan usein esimerkkinä kaksikielisestä maasta, mutta jos ajatellaan sitä, millaista, eikä pelkästään kanadalaista, kulttuurirypästä ja -perinnettä englannin ja ranskan kielet edustavat globaalisti, huomataan Suomen ja sen kieliparin suomi ja ruotsi erilainen tilanne.

plurisentrinen kielten kääntäminen, ts. kielten joilla on useampi keskus, kuten ruotsin kielellä on Ruotsissa ja Suomessa ja suomen kielellä Suomessa ja Ruotsissa.⁵ Oli kyse sitten hallintotekstien käännöksistä, säädöskäännöksistä, kielenhuoltajille tulleista kääntämiseen liittyvistä kysymyksistä tai Ruotsin suomenkielisten hallintoalueiden suomeksi tuotetuista, käännettyistä verkkosivuista, kielellisten seikkojen tarkastelu ja niistä ohjeistaminen vallitsi odotuksenmukaisesti materiaalissani, jota analysoin kääntämisen ja käännösten kannalta. Kun kulttuurieroja ei ollut juuri lainkaan, kirjoitettiin kielellisistä seikoista, jotka tulivat painokkaasti esille. Havaitsemani lingvistik-tekstuaaliset painotukset ovat ilmeisesti se, mikä muiden haasteiden puuttuessa lienee luonnostaan ominaista kulttuurinsisäiselle kääntämiselle ja tutkimalleni suomalaiselle käännöskulttuurille (mas. 124–127). Kääntäjä on **kielen**kääntäjä.

Voisiko asia olla näin yksinkertainen ja kulttuurinsisäisen kääntämisen mahdolliset ongelmat ”vain” kielen ongelmia, mihin ilmiötä koskevan artikkelisarjani ensimmäinen julkaisu viittaa? Tarvitaan lisävalaistusta, ja sitä haen päiväkirjoista, kirjeistä ja elämäkertoista, joissa tieto- ja kaunokirjalliset genret ja niin suomi ja ruotsi kuin Suomi ja Ruotsi ovat edustettuina erilaisina yhdistelminä. Tutkimuskysymys on kuitenkin sama: millaista on kulttuurinsisäinen kääntäminen? Kuten olen edellä osoittanut, ilmiönä sen täytyy olla olemassa, ja se on siten tutkimisen arvoinen.

Alla luvussa 3 käsittelen aineistoni yhtä osaa yleisesti, luvussa 4 erityishuomion kohteena on aineistossa esiintyvä kielensisäinen ja kulttuurinsisäinen kääntäminen, ja luku 5 on kokoava katsaus. Artikkelini ei tähtää aineiston kattavaan analyysiin, vaan muutaman keskeisen seikan kvalitatiiviseen tarkasteluun tutkimukseni jatkosuunnan pohjustamiseksi.

3 Uusi materiaali – uusia näkökulmia?

Artikkelini esimerkkiaineistona on Jean Sibeliuksen *Dagbok 1909–1944* (toim. Fabian Dahlström, 2005, 555 s.) ja sen suomennos *Päiväkirja 1909–1944* (toim. Fabian Dahlström, suom. Juha Saikkonen ja Arja Gothoni, 2015, 688 s.) sekä erityisesti teosten kommentaariosuus.⁶ Suomennos on aivan tuore, mutta alkuteoksen kieltä on jo tutkittu aiemmin. Pirjo Kukkonen käsittelee artikkelissaan ”*Voces intimae – språkmöten som emfas och emotioner*” (2010) teoksen päiväkirjaisuuden monikielisyttä ja kielten koh-

⁵ Tällainen plurisentrinen näkökulma sopii peilikuvamaisuudessaan kahdessa eri kulttuurissa käytetyn saman kielen käännösanalyysiin. Esimerkin tarjoaa se, miten Ruotsin kuluttajariitalautakunnan eli ARN:n työalueina mainitaan mm. *jalkineosasto*, *huonekaluosasto* ja *pesuloiden tekemiä palveluksia* käsittelevä *pyykkiosasto* (<http://www.arn.se/other-languages/suomi-mika-on-arn/> [viitattu 20.8.2016]). Viranomaiskontekstissaan vastineet ovat Suomessa asuvan mielestä odottamattomia ilmaisuja. ARN:n vastaavilta ruotsinkielisiltä sivuilta löytyvät riita-asia-alueet *skoområden*, *möbelområden* ja *tvättområden*, johon kuuluvat pesulapalveluja koskevat riidat (www.arn.se/tvistomraden/ [viitattu 20.8.2016]).

⁶ Sibeliusista koskevan kirjallisuuden suomennokset ovat saaneet erityishuomiota *Suomennetun tietokirjallisuuden historia* -teoksessa (ks. Riikonen 2013c: 278–280, 2013a: 477–479, 2013b: 627). Omaelämäkerrallisen kirjallisuuden esittelystä samassa teoksessa (Kosonen 2013) käy ilmi, että päiväkirjoja on suomennettu vähän; esimerkkejä mainitaankin lähinnä muutamassa loppuviitteessä. Maininnan ansaitsee myös Turo Rautaojan valmisteilla oleva Sibelius-tekstien suomennoksia koskeva väitöskirjatutkimus (ks. esim. Rautaoja 2013).

taamisia, joita ilmentää lähes 500 koodinvaihtoa. Koodeja vaihtaessaan Sibelius (1865–1957) oli käyttänyt yhtätoista eri kieltä ja ruotsin kielestä lisäksi kahta varianttia.

Dagbok 1909–1944 on päiväkirjan täydellinen, tekstikriittinen laitos (Dahlström 2005a: 7 = 2015a: 6).⁷ Laajassa teoksessa on luvatusi päiväkirja, mutta sen lisäksi Dahlströmin laatima laaja loppuviitemuotoinen kommentaariosa, jonka osuus koko sivumäärästä on huomattava, runsas neljännes. Tekstimäärältään kommentaari on kuitenkin suurempi kuin itse päiväkirjaosuus (Gothoni & Saikkonen 2015). Jos kääntäjät Saikkonen ja Gothoni olisivat saaneet suomennettavakseen pelkän päiväkirjan – siis jos kommentaaria ei olisi ollut – on otaksuttavaa, että he olisivat tarpeellisessa määrin laati- neet suomentajien huomautuksina tai erilliseksi liiteosaksi jotakin kommentaariin verrattavaa, mutta vähemmän laajaa. Nyt osa kääntäjien työstä oli jo tehtynä, joten kääntäjät ovat ”vain” kääntäneet, joskin heillä on ollut käännettävänä huomattavasti laajempi teos.

Materiaalin laajuudesta saa alustavan kuvan taulukosta 1:

Taulukko 1: *Dagbok 1909–1944* -teoksen loppuviitteiden määrä ja päiväkirjatekstin vuosittainen laajuus sanoina

Vuosi	Loppuviitteitä	Sanoja päiväkirjassa*	Vuosi	Loppuviitteitä	Sanoja päiväkirjassa*
1909	1 + 40	n. 1 000	1923	8	470
1910	173	8 600	1924	19	n. 870
1911	267	16 700	1925	8	400
1912	261	15 350	1926	7 [6]	420
1913	127	6 300	1927	16	780
1914	197	n. 10 100	1928	3	n. 50
1915	169	11 000	1930	1	90
1916	78 [79]	4 730	1931	2	330
1917	45	3 600	1933	7 [8]	ei ilm.
1918	101	5 700	1934	4	140
1919	58	n. 3 600	1935	2	n. 70
1920	62	3 400	1943	15 [16]	850
1921	18	1 050	1944	4	200
1922	34 [36]	2 300	Yhteensä	1 727	n. 98 100

* Sanamäärätiedot ovat ruotsinkielisen päiväkirjan johdannosta (Dahlström 2005b: 19–21, 23); suomennoksessa (Dahlström 2015b: 22, 24–25, 27) ilmoitetaan yllättäen samat määrät. Viitemäärät perustuvat teosten kommentaariosioon; suomennoksen mahdollisesti eriävä viitemäärä on ilmoitettu hakasulkeissa.

Päiväkirjassa sanoja on hieman yli 98 000 ja loppuviitteitä 1 727, yksi viite n. 55:tä ruotsin sanaa kohti, tiheään siis. Suomennoksessa viitteiden pituus vaihtelee kaksipalstaisen sivun 1 rivistä (esim. 1910, viite 120) 65 riviin (1933, viite 7), pisin löytämäni viite, konserttiluettelo, on 110 riviä eli kokonaista 2,5 palstaa (1921, viite 3).

⁷ Monella alalla, kuten filosofiassa, tieteelliset kriittiset laitokset kuuluvat perinteeseen. Käännöstyössä on lisäksi tavallista, että kääntäjät lisäävät tarvittaessa selittäviä alaviitteitä tai kokonaisia selitysosia. Suomen kaunokirjallisuuden tekstikriittisistä editioista ks. esim. SKS:n Edith: <http://www.finlit.fi/fi/tutkimus/edith-suomalaisen-kirjallisuuden-kriittiset-editiot> [viitattu 23.8.2016].

Suomennoksen alussa (Dahlström 2015b: 33–34) tekstikommentaarin todetaan antavan päiväkirjassa mainituista henkilöistä elämäkertatietoja, ja erityishuomion saavat konsertit ja niiden arvostelut; selityksiä on myös tekstissä esiintyvistä kirjallisista teoksista ja historiaan liittyvistä tapahtumista ja oloista. Viitteisiin on samoin sijoitettu vieraskielisten ilmaisujen ja sitaattien käännökset (vrt. yllä koodinvaihdot), mutta yksittäiset sanat ja fraasit on koottu pääosin omaan luetteloonsa.

Seuraavassa on vuodesta 1918 muutama lyhyt esimerkki. Ensin on päivämäärä, sitten ote päiväkirjasta ja johonkin otteen kohtaan liittyvä loppuviite sekä suomennos. (1)-kohdan viitteessä annetaan biografisia tietoja, (2) täsmentää musiikkiviittausta ja (3) selventää kirjeen koskettavuutta:

- (1a) **9.12.** Skrifvit: Sigrid W[esterlind-Magnusson]. Fru A. Lindberg.⁹⁷ [– –]

97. Alfild Lindberg (1882–1964), Hugo Lindbergs hustru.

- (1b) **9.12.** Kirjoittanut: Sigrid W[esterlind-Magnussonille]. Rouva A. Lindbergille.⁹⁷ [– –]

97. Alfild Lindberg (1882–1964), Hugo Lindbergin puoliso.

- (2a) **20.3.** [– –] Componerat Oma maa³⁶ för bl. kör och orkester Op 92. [– –]

36. ”Ett eget land”, till text av pseud. Kallio (Gustaf Samuel Berg).

- (2b) **20.3.** [– –] Säveltänyt Oman maan³⁶ sekakuorolle ja orkesterille Op. 92. [– –]

36. ”Oma maa” pseudonyymi Kallion (Gustaf Samuel Bergh) tekstiin.

- (3a) **20.5.** Erhöll af Axel Carpelan ett gripande brev.⁴⁹ [– –]

49. Carpelans brev 17/5 1918 uttrycker pessimism inför Finlands framtid, och är färgat av dödsaningar. (SFA 18)

- (3b) **20.5.** Sain Axel Carpelanilta riipaisevan kirjeen.⁴⁹ [– –]

49. Carpelanin 17.5.1918 päivätty kirje on pessimistinen Suomen tulevaisuuden suhteen, ja se on kuolemanaavistusten sävyttämä. (Dahlström 2010, s. 420–)

Päiväkirjamerkinnot ovat lainaamaani pidempiä, mutta loppuviitteet ovat lyhentämättömiä. Käännöksissä nähdään yksi ortografian ero (ks. 2b-viite) ja yksi lähdetiedon muutos (ks. 3b-viite).

Dahlströmin mukaan kirja-arvioissa on kiitelty erityisesti kommentaaria: sen on katsottu tuovan nimenomaista lisäarvoa opastaessaan lukijaa ja antaessaan päiväkirjalle kontekstin (Forsström 2015: 14). Yksityiskohtaisemman kuvan kommentoinnista saa, kun tarkastellaan yhtä vuotta. Vuoden 1918 päiväkirjatekstistä Dahlström on laatinut 101 loppuviitettä (Sibelius 2015: 578–588). Taulukossa 2 luokittelu on aineistolähtöinen, mutta se heijastelee osin yllä jo mainittuja kohteita:

Taulukko 2: Vuotta 1918 koskevien loppuviitteiden tehtävä ja määrä

Kulloiseenkin historian vaiheeseen ankkuroiminen	23
Elämäkertatietojen antaminen	18
Musiikkiviittausten selventäminen (esim. konserttiohjelman kuvaus, sävellysten erittely)	15
Kirjeenvaihdon tarkentaminen (esim. kortit, kirjeet, sähköet)	14
Kielellisten ilmaisujen selittäminen (suomenruotsi 2, latina > ruotsi 4, suomi > ruotsi 3, saksa > ruotsi 3)	12
Kirjojen, maalausten, raamatunkohtien yms. selventäminen	9
Johonkin toiseen loppuviitteeseen viittaaminen	8
Metakommentit (kuten miksi jostakin tekstikohdasta ei saa selvää)	2
Yhteensä	101

Viitteistä lähes neljännes antaa päiväkirjatekstille jonkin historiallisen kiinnekohdan. Vuoden 1918 kohdalla on ymmärrettävää, että sisällissodasta ja Sibeliuksen sodan-aikaisten kokemusten liittymistä annetaan lisätietoja. Henkilöistä kerrotaan vajaassa viidenneksessä nooteista, mutta niitä, joista tietoja on annettu jo aiemmin, ei toisteta, joissakin tapauksissa viite on viittaus aiempaan viitteeseen. Musiikki ja Sibeliuksen musiikillinen ympäristö saavat selvennyksiä, samoin kirjeenvaihto sekä jotkin kielen seikat. Mainitut kolme ryhmää ovat lähes samansuuruisia, mutta analyysimateriaalini (n. 6 % viitteistä) on tutkimukseni tässä vaiheessa päätelmien kannalta erittäin pieni.

4 Kommentaari käännöksenä ja kommentaarin käännös

Olin alun perin kiinnostunut siitä, miten *Päiväkirja 1909–1944* ilmentää tutun ja vieraan (kulttuurin) rajoja, mutta teos osoittautui kiintoisaksi pohdittavaksi myös kääntämisen rajojen tai itse asiassa rajattomuuden kannalta. Kieltenvälisellä kääntäjällä on kielen asettamat rajat, kääntämisellä semioottisena mekanismina taas ei. Kommentaariviite on kieltenvälisen käännöksen lailla teksti tekstistä, metateksti. Se on myös jotain uudelleenkirjoitettua (ks. ed. alaviite 2) ja kielensisäinen käännös – näkemys jota kaikki eivät ehkä hyväksy.⁸ Kommentaarissa, samoin kuin kieltenvälisessä kääntämisessä, liikutaan joka tapauksessa kielen ja tekstin maailmassa ja edistetään ymmärtämistä. Viitteiden käännösluonne oikeuttaa tarkastelemaan alkuperäistä kommentaariakin käännöksenä. Myös päiväkirja on yhdenlainen käännös, jossa elämänvaiheet on saatettu kirjalliseen muotoon. Näin tarkastellen päiväkirjateoksessa ja sen suomennoksessa on edustettuna koko translationaalinen monikerroksisuus.

Olen esittänyt, että kulttuurinsisäisessä kääntämisessä korostuvat kielelliset seikat. Kun tutustuu päiväkirjan suomentajien näkemyksiin, huomaa, ettei väite ole perusteton. Haastattelussaan (Forsström 2015), lyhyessä esipuheessaan (Saikkonen & Gothoni 2015) ja prof. em. Irma Sorvalin juhlaseminaarissa pitämässään esityksessä (Gothoni & Saikkonen 2015) he kommentoivat alkutekstiä kieltä painottavasti: maininnan saavat Sibeliuksen fragmentaarinen, kryptinen ja poukkoileva esitystapa, tekstin viimeistele-mättömyys ja tulkinnallisuus ja ”Sibeliuksen vanhan ruotsin” ongelmallisuus –

⁸ Käännöstieteessä intralingvaalinen kääntäminen tuntuu toistaiseksi vielä hakevan paikkaansa, ks. Zethsen 2009 ja Mossop 2016.

käännöstyötä verrataankin kielellis-arkeologisiin kaivauksiin. Esittelyn saavat myös selkeästi kielelliset, globaalit valinnat, jotka toisaalta koskevat kirjoitusajalle ominaisen sanaston ja merkintätapojen käyttöä sekä oikeinkirjoitusvirheiden toistamista, toisaalta ottavat huomioon nykysuomen. Sitaatit⁹ ja vieraskieliset ainekset saavat oman huomionsa.

Jo kommentaarissa kieli saa erityishuomiota, sillä osa viitteistä selittää kielen seikkoja (ks. ed. taulukko 2). Esimerkin (4) viitteessä valaistaan suomenruotsalaista sanontaa, esimerkin (5) viitteessä suomalaista:

- (4a) **19.1.1918** [– –] Sedan det ovissa och osäkra i vår själfständighet. England + Amerika dröja. [bortrivret ord] på Ryssland, som har „7 stugor fulla“. ¹⁴ [– –]

14. *har sju stugor fulla*, finlandssvenskt talesätt, har fullt upp.

- (4b) **19.1.1918** [– –] Sitten vielä itsenäisyyttämme koskeva epätietoisuus ja epävarmuus. Englanti + Amerikka viivyttelevät. [sana revitty pois] Venäjälle, jolla on „liiankin kanssa“. ¹⁴ [– –]

14. *ha [!] sju stugor fulla*, suomenruotsalainen sanonta, tekemistä riittää liikaakin.

- (5a) **7.6.1918** Frukta för att jag skall dö förrän sinfonierna [op. 82, 104, 105] äro färdiga. Det heter: „ei kaksi kolmatta“. ⁵⁶ [– –]

56. jfr *Ei kahta ilman kolmatta*, finskt ordspråk, 'Inte två utan ett tredje'.

- (5b) **7.6.1918** Pelkään että kuolen ennen kuin sinfoniat [op. 82, 104, 105] ovat valmiit. Sanotaan: „ei kaksi kolmatta“. ⁵⁶ [– –]

56. Vrt. *Ei kahta ilman kolmatta*, suomalainen sananlasku.

Kummassakin esimerkissä nootin alkuperäinen tehtävä lieenee käännösvaiheessa jäänyt huomaamatta. Viitteet ovat selvästi ruotsinkieliselle lukijalle kohdistettuja: viite 14 selittää käytettyä ruotsin varianttia, viite 56 koodinvaihtoa. Suomenkielinen lukija ei näitä viitteitä tarvitse, eikä viitteen 56 käännös edes selvennä, vaan hämmentää, koska ei käy ilmi, että Sibelius käytti suomea jo alun perin. Kääntäjät toteavat esipuheessaan (s. 9), että viitteissä ilmoitetaan suomeksi olleista kohdista niiden olleen jo käsi-kirjoituksessa suomeksi (nämä muutokset näkyvät taulukossa 1 viitemääräeroina). Käännösperiaatteiden johdonmukainen ja tilannekohtainen noudattaminen ei ilmeisesti aina ole helppoa.

Päiväkirjan suomentajien työssä on nähtävissä Koskisen (2000: 99–100) esittelemät **kääntäjän näkyvyyden** kolme muotoa: he näkyvät käännöksen yhteydessä alkusanoissaan (paratekstuaalinen näkyvyys) ja julkisuudessa heistä tehdyissä haastatteluissa ja esitelmissään (ekstratekstuaalinen näkyvyys) sekä itse käännöksessä omalla kädenjäljellään (tekstuaalinen näkyvyys). Kädenjälki näkyy mm. kielellisissä interventioissa, kuten Dahlströmin laatiman pääosin vieraskielisten ilmausten listan muokkauksissa. Listassa oli alun perin 251 ilmausta (s. 498–501), mutta suomennoksen listassa (s. 628–

⁹ Sitaatit ja alluusiot ovat sinänsä kääntämisen kannalta tietenkin kulttuurisidonnaisia ilmiöitä.

630) on runsaista lisäyksistä huolimatta enää 192 ilmausta – (suomen)ruotsia ja suomea koskevat sanat ja ilmaukset ja niiden selitykset on odotetusti poistettu.

Aineistoni analyysi viittaa kielen keskeisyyteen kääntämisessä, mutta teoksia on analysoitava vielä tarkemmin ja laajemmin kuin tässä artikkelissa olen tehnyt. Kulttuurinsisäisen ja kulttuurienvälisen kääntämisen mahdollinen ero voisi tulla esiin siinä, onko suomalaisille lukijoille selitetty käännöksessä jotakin sellaista, jota ei ole ollut Dahlströmin ruotsalaisille lukijoille kohdistamassa kommentaarissa; pelkissä viitemäärissä ei juuri ole eroja.

Kääntäminen eri ilmentymissään ei tietenkään ole ollut kulttuuritonta, ja siksi tätä aspektia on syytä tarkastella vielä lähemmin. Havaittavissa on ainakin kolmen eri tilanteen ketju:

- (1) Sibelius kirjoitti salaisen päiväkirjan itselleen (Dahlström 2005b: 8) ja mahdollisesti muutamalle muulle, kuten vaimolleen (Gothoni & Saikkonen 2015). Hän kirjoitti yksityishenkilönä mieltään painavista asioista, eikä hänen tarvinnut selittää, ainoastaan kirjata kulloisetkin seikat ja tuntuensa.
- (2) Dahlströmin alkuperäisen kommentaarin kohderyhmä on ainakin kahdesta eri maasta ja kulttuurista: Suomessa ja Ruotsissa asuvat ruotsinkieliset sekä oletettavasti myös muut pohjoismaalaiset (teoksen toinen kustantaja on tukholmalainen Bokförlaget Atlantis). Kommentaari on siis kielensisäinen, mutta osin kulttuurienvälinen käännös.
- (3) Suomennos taas on Suomeen tarkoitettu kieltenvälinen, mutta kulttuurinsisäinen käännös, jolla päiväkirja saa ”laajemman lukijakunnan maassamme” (Dahlström 2015a: 7).

Taulukon 2 mukaan loppuviitteen tavallisin tehtävä on kontekstualisointi: tekstin aikaan ja paikkaan ankkurointi, bahtinilaisittain kronotooppistus (Bachtin 1997 [1991]). Se, mikä ei ole ilmipantua, eksplisiittistetään ja merkillistetään. Tämä spatiotemporaalisuus, aikapaikkaisuus, kyseenalaistaa lähtökohtaista oletustani kielen keskeisyydestä palauttamalla ongelmat kulttuuriin.

Ajatuskulkuani selventäneen seuraava päiväkirjaote (28.1.1918):

- (6) I går utbröt i Hfors m. m. „oroligheter“.

Se joka kirjoitusaikaan olisi nähnyt päiväkirjamerkinnän, olisi varmasti ymmärtänyt viittauksen. Dahlström ei lähes 90 vuotta myöhemmin luottanut itsestään selvään ymmärtämiseen, vaan selvensi, mihin tapahtumaan Sibelius viittaa tekstillään (vrt. **kulttuurinen esiymmärrys**, Reiss & Vermeer 1986: 36). Tuloksena on kronotooppistava viite 19, jonka ensirivi kertoo ajankohdaksi sisällissodan puhkeamisen. Nootti kuitenkin jatkuu ilmeisesti Ruotsin lukijoita palvelevalla laajalla selvityksellä:

- (7a) **28.1.1918** I går utbröt i Hfors m. m. „oroligheter“.¹⁹ Röda gardet med sina ryska kumpaner! Hvilken skam för vårt folk och vårt land. [– –]

19. Inbördeskrig utbröt 28/1 1918. Mot varandra stod ”de röda” och ”de vita”. Finlands röda garde utgick från den socialistiska arbetarrörelsen och fick visst stöd av kvarblivna soldater ur ryska armén. De vita var borgerliga skyddskårer som på uppdrag av den lagliga regeringens militärkommitté började byggas ut till en reguljär armé under general Gustaf Mannerheims ledning. Armén skulle snart förstärkas med en liten kår frivilliga från Sverige och den från Tyskland återvändande jägarbataljonen. Vid krigets utbrott behärskade de röda södra Finland med storstäderna Helsingfors, Åbo, Tammerfors och Viborg, medan de vita opererade utgående från Vasa, dit några av senatorerna tog sig för att där bilda en tillfällig regering.

”*Oroligheter*” utbröt -kohdasta laadittu 107-sanainen viite ja kielensisäinen käännös tuo mieleen Umberto Econ (2001: 69) viittauksen Charles S. Peircen näkemykseen, miten merkin merkitys voidaan ilmaista tulkitsemalla, kääntämällä se toiseksi merkiksi. Eco valaisee asiaa Shakespearen *Othellolla*: näytelmä kokonaisuutena tulkitsee merkin *mustasukkaisuus* merkityksen, on siis tuon sanan käännös.

Suomentajat ovat kääntäneet tekemättä kulttuurinsisäisyydestä ongelmaa:

- (7b) **28.1.1918** Eilen puhkesi Hgissä ja muualla „levottomuuksia”.¹⁹ Punakaarti venäläisine kumppaneineen! Mikä häpeä kansallemme ja maallemme. [– –]

19. Sisällissota puhkesi 28.1.1918. Vastakkain olivat ”punaiset” ja ”valkoiset”. Punakaarti pohjautui sosialistiselle työväenliikkeelle ja sai jossain määrin tukea Suomeen jääneiltä Venäjän armeijan sotilailta. Valkoiset olivat porvarillisia suojeluskuntia, jotka laillisen hallituksen sotilaskomitean aloitteesta alkoivat muodostua vakinaiseksi armeijaksi kenraali Gustaf Mannerheimin johdolla. Armeija sai pian vahvistusta pienestä ryhmästä ruotsalaisia vapaaehtoisia ja Saksasta palaavasta jääkäripataljoonasta. Sodan syttyessä punaiset hallitsivat etelän suuria kaupunkeja Helsinkiä, Turkuja, Tamperetta ja Viipuria, kun taas valkoiset toimivat Vaasasta käsin, minne osa senaatin jäsenistä siirtyi muodostaakseen tilapäisen hallituksen.

Implisiittistys, poisto, on kääntämisessä harvinainen ratkaisu, mutta viitteessä 19 ensimmäinen virke riittäisi, niin selvästi Suomen historian tapauksesta on kyse. On vaikea uskoa, että Dahlström olisi kirjoittanut tämän nootin **suomalaisille** lukijoilleen – seikka joka kertoo kulttuurinsisäisen kääntämisen luonteesta. On eri asia informoida lukijaa siitä, mistä viite informoi, kuin siitä, mitä lukijalle on viitteestä **tarpeellista** informoida.

5 Kokoavaa tarkastelua

Jean Sibeliuksen päiväkirjaa, kuten päiväkirjoja yleensäkin, luonnehtii aikapaikkaisuus. Teos liittyy lähtökohdiltaan tiettyyn paikkaan, Suomeen, ja tiettyyn aikaan sen historiassa sekä tietyn ajan ja paikan kieleen. Kun lukijat edustavat toista kulttuuria ja kielivarianttia, voidaan tarvita selvennyksiä, jotka näkyvät toimittajan interventioina: aika- ja paikka-ajat ylittävinä kielensisäisinä ja kulttuurienvälisinä kommentteina ja käännöksinä. Kommentaarin eksplisiittistykset ovat ymmärrettäviä, kun alkuteoksen kohderyhmä on oletettavasti osin Ruotsista.

Toimittaja on siis tehnyt Sibeliuksen tekstin lukijoiden saavutettavaksi kielellisen, ajallisen ja maantieteellisen kulttuurin rajat ylittävillä loppuviitteillä. Jos päiväkirjaa ajatellaan vain Suomessa luettavaksi, niin kuin käännöstä todennäköisesti luetaan, odotukset täydennyksistä saattavat olla toisenlaiset, aina sen mukaan mitä suomalaislukijan odotetaan tietävän ja mitä toisaalta teoksen toimittaja ja toisaalta kääntäjät ovat katsooneet tarpeelliseksi teoksen nykylukijan kannalta. Kyse on näin kulttuurinsisäisestä kääntämisestä eli saman maan ja kulttuurin välittämisestä – käännetään sekä **suomea** että **Suomea**. Vastaus siihen, mitä suomalaislukijan odotetaan tietävän, osoittaa, että kulttuurinsisäinen voi tarvittaessa olla myös kulttuurienvälistä merkityksessä 'saman maan eri aikakausien kulttuurien välinen kääntäminen'.

Lähteet

Tutkimusaineisto

Sibelius, Jean 2005. *Dagbok 1909–1944*. Utgiven av Fabian Dahlström. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 681. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Bokförlaget Atlantis.

Sibelius, Jean 2015. *Päiväkirja 1909–1944*. Toim. Fabian Dahlström. Suom. Juha Saikkonen & Arja Gothoni. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 802. Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Kirjallisuuslähteet

Bachtin, Michail 1997 [1991]. *Det dialogiska ordet*. Övers. Johan Öberg. Tredje upplagan. Gråbo: Anthropos.

Dahlström, Fabian 2005a. Förord. Teoksessa: Jean Sibelius 2005, 6–7.

Dahlström, Fabian 2005b. Jean Sibelius dagbok – teman och variationer. Teoksessa: Jean Sibelius 2005, 8–25.

Dahlström, Fabian 2015a. Esipuhe. Teoksessa: Jean Sibelius 2015, 6–7.

Dahlström, Fabian 2015b. Jean Sibeliuksen päiväkirja – teemoja ja variaatioita. Teoksessa: Jean Sibelius 2015, 10–29.

Eco, Umberto 2001. *Experiences in Translation*. Trans. Alastair McEwen. Toronto Italian Studies. Toronto, Buffalo & London: University of Toronto Press.

Forsström, Nanette-Marie 2015. Ikon blir person i Sibelius dagbok – nu också på finska. *Källan. Svenska litteratursällskapet informerar* 1/2015, 14–17.

Gothoni, Arja & Juha Saikkonen 2015. Esitys Irma Sorvalin juhlaseminaarissa Nordiska tecken och landskap – Pohjoismaisia merkkejä ja maisemia – Nordic Signs and Landscapes: Ett seminarium till professor Irma Sorvali, språk-, kultur- och översättningsforskare, semiotiker. Helsingin yliopisto 6.11.2015.

Hartama-Heinonen, Ritva 2008. *Abductive Translation Studies. The Art of Marshalling Signs*. Acta Semiotica Fennica XXVIII. Imatra: International Semiotics Institute at Imatra & Helsinki: Semiotic Society of Finland.

Hartama-Heinonen, Ritva 2014. Inomkulturell översättning – problemfri verksamhet? Teoksessa: Red. av Jan Lindström m.fl. *Svenskans beskrivning 33. Förhandlingar vid Trettiotredje sammankomsten för svenskans beskrivning. Helsingfors den 15–17 maj 2013*. Nordica Helsingensia 37. Helsingfors: Helsingfors universitet, 119–128.

Jakobson, Roman 1966 [1959]. On linguistic aspects of translation. Teoksessa: Reuben A. Brower (ed.) *On Translation*. New York: Oxford University Press, 232–239.

Kielilaki 6.6.2003/423. Saatavissa: <http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030423> [viitattu 5.8.2016].

Kleberg, Lars 1998. Inledning. Teoksessa: Lars Kleberg (red.) *Med andra ord. Texter om litterär översättning*. Stockholm: Natur och Kultur, 7–22.

Koskinen, Kaisa 2000. *Beyond Ambivalence. Postmodernity and the Ethics of Translation*. Acta Universitatis Tamperensis 774. Tampere: University of Tampere.

Kosonen, Päivi 2013. Omaelämäkerrallinen kirjallisuus. Teoksessa: Paloposki, Outi & H. K. Riikonen (toim.), 482–496.

Kukkonen, Pirjo 2010. *Voces intimae – språkmöten som emfas och emotioner*. Teoksessa: Bo65. *Festskrift till Bo Ralph*. Sammanställd av Kristinn Jóhannesson m.fl. Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 39. Göteborg: Styrelsen för Meijerbergs institut vid Göteborgs universitet, 418–427.

Lefevere, André & Susan Bassnett 1995 [1990]. Introduction: Proust's Grandmother and the Thousand and One Nights. The 'Cultural Turn' in Translation Studies. Teoksessa: Susan Bassnett & André Lefevere (eds) *Translation, History and Culture*. London: Cassell, 1–13.

Lotman, Yuri M. 1990. *Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture*. Trans. Ann Shukman. London: I. B. Tauris.

Mossop, Brian. 2016. 'Intralingual Translation': a Desirable Concept? *Across Languages and Cultures* 17: 1, 1–24.

Nida, Eugene A. 1964. *Toward a Science of Translating. With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden: E. J. Brill.

Nord, Christiane 2005. *Text Analysis in Translation. Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Analysis*. Trans. by Christiane Nord and Penelope Sparrow. Second Edition. Amsterdamer Publikationen zur Sprache und Literatur 94. Amsterdam & New York, NY: Rodopi.

Paloposki, Outi & H. K. Riikonen (toim.) 2013. *Suomennetun tietokirjallisuuden historia 1800-luvulta 2000-luvulle*. SKST 1289. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Rautaoja, Turo 2013. Sibeliusta käsittelevät tietotekstisuomennokset tutkimuskohteena. Marja Kivilehto, Minna Ruokonen & Leena Salmi (toim.) *MikaEL – Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu* vol. 7, 135–147. Saatavissa: https://www.sktl.fi/@Bin/319352/Rautaoja_MikaEL_2013.pdf [viitattu 13.3.2017].

Reiss, Katharina & Hans J. Vermeer 1986. *Mitä kääntäminen on. Teoriaa ja käytäntöä*. Lyhennettyä suomennanut Pauli Roinila. Helsinki: Gaudeamus.

Riikonen, H. K. 2013a. Elämäkerrallinen kirjallisuus. Teoksessa: Paloposki, Outi & H. K. Riikonen (toim.), 465–481.

Riikonen, H. K. 2013b. Suomalaisen tiede- ja tietokirjallisuuden ulkomaisia käännöksiä. Teoksessa: Paloposki, Outi & H. K. Riikonen (toim.), 617–622, 625–628.

Riikonen, H. K. 2013c. Taiteiden tutkimus. Teoksessa: Paloposki, Outi & H. K. Riikonen (toim.), 267–286.

Saamen kielilaki 15.12.2003/1086. Saatavissa: <http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20031086> [viitattu 19.8.2016].

Saikkonen, Juha & Arja Gothoni 2015. Kääntäjien esipuhe. Teoksessa: Jean Sibelius 2015, 8–9.

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731. Saatavissa: <http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> [viitattu 5.8.2016].

Sütiste, Elin 2008. Roman Jakobson and the topic of translation: Reception in academic reference works. *Sign Systems Studies* 36.2, 271–314.

Zethsen, Karen Korning 2009. Intralingual Translation: An Attempt at Description. *Meta* 54: 4, 795–812.

Kirjoittajan esittely ja yhteystiedot

Kirjoittaja toimii tällä hetkellä ruotsin kääntämisen ma. professorina Helsingin yliopistossa, jossa hänellä on ruotsin kielen (kääntämisen ja tulkkauksen) yliopistonlehtoraatti ja myös käännöstieteen dosenttuuri. Hänen tutkimusalojaan ovat käännöstiede (semioottinen käännöstutkimus, kulttuurinsisäinen kääntäminen, kääntäjänkoulutus) ja semiotiikka (kääntämisen semiotiikka, Charles S. Peircen semeiotiikka).

Sähköpostiosoite: ritva.hartama-heinonen (at) helsinki.fi